

UDK:325.2(450 Venecija=163.42)“14/16”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 09. 01. 2003.

Prihvaćeno: 25. 02. 2003.

LOVORKA ČORALIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Na drugoj obali Jadrana: migracije iz Slavonije u Mletke od XV. do XVII. stoljeća (primjer Požege)

SAŽETAK

U radu autorica na osnovi izvorne građe (bilježničkih oporuka) iz mletačkog Državnog arhiva predstavlja tijek migracija, nazočnost i djelovanje useljenika s područja srednjovjekovne i ranonovovjekovne Slavonije u Mletke u razdoblju od 15. do 17. stoljeća. Prema podacima iz mletačkih pismohrana, iseljenici s onodobnog područja Slavonije u vrelima se označavaju *de partibus Ungarie* ili imenovanjem konkretnoga grada. U potonjem slučaju jedini zabilježen primjer je grad Požega. Kada je riječ o iseljenicima *de partibus Ungarie*, u prilogu su upotrebljavani poglavito oni spisi iz kojih je na osnovi njihova sadržaja razvidno da je riječ o žiteljima današnjeg područja Slavonije, te ih je stoga moguće ubrojiti u pripadnike hrvatskoga iseljeničkoga korpusa u Mlecima. U radu se nadalje ukazuje na intenzitet njihova useljavanja prema pojedinim vremenskim odsječcima, zanimanja te mjesta stanovanja u mletačkim gradskim predjelima i župama, kao i na svakodnevni život u krugu obitelji, rodbine, prijatelja i poznanika. Posebice se naglašavaju oblici komunikacije između slavonskih iseljenika i onih koji potječu iz drugih dijelova onodobnoga hrvatskog državnog i etničkog prostora. Autorica ukazuje i na vjerski život iseljenika te njihov odnos prema mletačkim vjerskim ustanovama i duhovnim osobama, kao i na povezanost s hrvatskom nacionalnom bratovštinom Sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*). Tragom cjelokupne raščlambe konkretnih arhivskih dokumenata na kraju rada se zaključuje kako iseljenike s prostora srednjovjekovne i ranonovovjekovne Slavonije možemo smatrati sastavnim dijelom hrvatskoga iseljeničkoga korpusa u Mlecima tijekom prošlosti.

KLJUČNE RIJEČI: migracije, Slavonija, Venecija, Mletačka Republika, Požega, nacionalne zajednice

U prošlim stoljećima Mleci su sloveli za grad iznimno šarolika nacionalnog sastava stanovništva. Jačanjem državno-političke, gospodarske i kulturne moći Serenissime, u doba kada je »kraljica Mora« gospodarila gotovo cijelom obalom istočnoga Jadrana i pretežitim dijelom grčkog otočja, njezina metropola Mleci postaju mjestom useljavanja mnogobrojnih stranih nacionalnih skupina. Useljavanje stanovnika podrijetlom s mletačkih stečevina na istočnome Jadranu i u Grčkoj, kao i konstantno pristizanje bogatih trgovačkih poduzetnika, umješnih obrtnika i čuvenih majstora iz svih dijelova Europe, raznim je pogodnostima i olakšicama podupirala i središnja mletačka vlast. Doseljeni iz raznih zemalja, nacionalnim, vjerskim i civilizacijskim obilježjima raznoliki, stranci su se vrlo brzo prilagođavali mletačkoj sredini koja im je pružala mnogobrojne mogućnosti kako za rješavanje osnovnih egzistencijalnih pitanja, tako i za napredovanje u karijeri. Svoja zavičajna (domovinska) obilježja zadržavali su naraštajima, čemu je pridonosila i mletačka vlada, svjesna činjenice da djelatne nacionalne skupine znače gospodarski i kulturni dobitak za svaku sredinu koja ih prihvati s uvažavanjem. Zadržavanje nacionalnih različitosti i običaja stranih skupina najzornije se is-

kazivalo njihovim smještanjem u određene dijelove grada, osnutkom vlastitih bratovština, ali i zajedničkim nastupom na poslovnom tržištu.¹

U sklopu razmatranja povijesti stranih nacionalnih zajednica u Mlecima posebno istaknuto mjesto pripada hrvatskoj useljeničkoj skupini.² U stranoj, prije svega talijanskoj, historiografiji svrstavani pod opće i sadržajem neodređeno ime *Schiavona*, Hrvati su – o tome arhivska vrela neupitno svjedoče – tijekom svih prošlih stoljeća opstojnosti Mletačke Republike predstavljali brojčanim i društvenim udjelom snažnu nacionalnu zajednicu.

U ovom prilogu nastojat ću, na osnovi izvornih vrela iz mletačkog Državnog arhiva (*Archivio di Stato di Venezia*, dalje: ASV, fond *Notarile testamenti*, dalje: NT) ukazati na proces migracija, oblike nazočnosti i života iseljenika iz Slavonije u Mlecima u razdoblju od 15. do 17. stoljeća. S obzirom na narav sačuvane građe, poglavita istraživačka pozornost bit će usmjerena na iseljenike iz grada Požege, kao i na skupinu useljenika označenih u vrelima *de partibus Ungarie*.³ U radu ću pokušati ukazati na tijek i intenzitet iseljavanja i njihovo vremensko poklapanje s osmanlijskim provalama i osvajanjima Slavonije, kao i na zanimanja i mjesta stanovanja iseljenika, njihovu svakodnevicu u krugu obitelji, rodbine, prijatelja i poznanika, te na vjerski život i odnos prema crkvenim ustanovama u Mlecima. Raščlanjujući navedene činioce prisutnosti i

¹ Tijekom prošlosti u Mlecima su (uz hrvatsku) najučestalije prisutne grčka, albanska, armenska, njemačka, židovska, perzijska, turska i arapska nacionalna skupina. O njihovu djelovanju u Mlecima vidi podrobnije: C. Veludo, *Sulla colonia greca orientale stabilita in Venezia*, Venezia, 1847; A. Sagredo, *Il Fondaco dei Turchi in Venezia*, Milano, 1860; H. Simonsfeld, *Der Fondaco dei Tedeschi in Venedig und die deutschvenetianischen Handelsbeziehungen*, sv. I–II, Stuttgart, 1887; C. Roth, *History of the Jews in Venice*, Philadelphia, 1930; P. Preto, *Venezia e i Turchi*, Firenze, 1975; G. Fedalto, »Stranieri a Venezia e a Padova«, u: *Storia della cultura Veneta*, sv. III/1 (*Dal primo Quattrocento al Concilio di Trento*), Vicenza, 1980, 499–535; G. Fedalto, »Stranieri a Venezia e a Padova 1550–1700«, u: *Storia della cultura Veneta*, sv. IV/2 (*Il Seicento*), Vicenza, 1984, 251–279; B. Pullan, *Gli Ebrei d'Europa e l'inquisizione a Venezia dal 1550 al 1670*, Roma, 1985; A. Hermet – P. Cogni Ratti di Desio, *La Venezia degli Armeni (Sedici secoli tra storia e leggenda)*, Milano, 1993²; E. Concina, *Fondaci: Architettura, arte e mercatura tra Levante, Venezia e Alemagna*, Venezia, 1997; B. Imhaus, *Le minoranze orientali a Venezia 1300–1510*, Roma, 1997.

² Problematiku hrvatskih migracija u Mletke obradila sam u knjizi *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001. (dalje: Čoralić, 2001). Usporedi i neke pojedinačne radove: »Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, sv. 26, Zagreb, 1993, 39–78; »Zadrani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 35, Zadar, 1993, 63–119; »Dubrovčani u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća«, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, sv. XXXII, Dubrovnik, 1994, 15–57; »Trogirani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća«, *Vartal*, god. III, br. 1, Trogir, 1994, 51–90; »Zagrepčani u Veneciji u XV. i XVI. stoljeću«, u: *Iz starog i novog Zagreba*, sv. VII, Zagreb, 1996, 19–34; »Splićani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća«, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 12, Split, 1996, 109–156; »Hrvati na mletačkom otoku Giudecca (XV.-XVII. st.)«, *Historijski zbornik*, god. 50, Zagreb, 1997, 59–66; »'Scuola della nation di Schiavoni' – hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima«, *Povijesni prilozi*, god. 18, Zagreb, 1999. (dalje: Čoralić, 1999), 53–88.

³ Problematiku prekojadranskih iseljavanja iz Slavonije obradila sam prethodno u radovima »Doseljenici iz Požege u Veneciji u XV. i XVI. stoljeću«, *Osječki zbornik*, sv. 21, Osijek, 1991, 87–98; »Gradivo o požeškim iseljenicima u mletačkom Državnom arhivu«, *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, sv. IV, Osijek, 1997, 217–222; »Magyarok Velencében a 15–17. században«, *Aetas. Történettudományi folyóirat*, br. 2–3, Szeged, 1996, 139–153. U ovom radu postojeći rezultati bit će prošireni novim istraživačkim spoznajama.

djelovanja slavonskih iseljenika u Mlecima, nastojat ću ih usporediti s istovrsnim oblicima nazočnosti i života iseljenika iz drugih dijelova istočnojadranske obale i iz unutrašnjosti, te ukratko ukazati na njihove podudarnosti.

Nazočnost iseljenika s područja Slavonije u Mlecima moguće je, na osnovi raspoloživih vrela, promatrati u nekoliko vremenskih odsječaka. U razdoblju do početka XV. stoljeća vrela ne bilježe gotovo ni jedan primjer iseljavanja i djelovanja iseljenika s ovih prostora u gradu na lagunama. Učestalija iseljavanja započinju prema sredini XV. stoljeća, potom tijekom druge polovice istoga stoljeća postižu zapažen rast, da bi u razdoblju od 1501. do 1525. dosegla svoj vrhunac. U idućem razdoblju (već od druge polovice XVI. stoljeća) broj slavonskih useljenika u Mletke naglo se smanjuje i – uz manje oscilacije – zadržava se na razini razdoblja 1426.–1450. Naposljetku, kada je riječ o XVII. stoljeću, njihov broj naglo opada. Prema navedenim pokazateljima, razvidno je da brojčano najjača iseljavanja sa širih prostora srednjovjekovne Slavonije u smjeru druge obale Jadrana možemo smjestiti u razdoblje od oko 1425. do 1525. Takvi podaci uglavnom su sukladni istovrsnim pokazateljima iseljavanja iz drugih hrvatskih krajeva (iako je najjači intenzitet njihova iseljavanja omeđen nešto dugotrajnijim razdobljem i može se smjestiti u raspon od 1450. do 1550. godine) te nam posvjedočuju vrlo važnu podudarnost iz povijesti hrvatskih prekojadranskih migracija prošlih stoljeća. Razlozi pojačanog iseljavanja s tih prostora objašnjivi su tadašnjom političko-vojnom situacijom koju karakteriziraju stalni i po neke krajeve sudbonosni osmanlijski osvajački pohodi. Osmanlijski prodori i zauzimanje slavonskih gradova doveli su tijekom vremena na velikom dijelu opostošenih područja do raseljavanja lokalnog stanovništva. Strah pred osvajačem i zarobljeništvom, opustošenost domova i nemogućnost opstanka na ratnim zbivanjima izloženom području uvjetovali su napuštanje čitavih regija, ponajprije slabo zaštićenih i osvajačkom napadu najviše izloženih sela i vlastelinskih posjeda, ali također i gradova i utvrda, čija je malobrojnost posade i nedovoljna sigurnost nagnala mnoge stanovnike na preseljenje u sigurnije i ratnim stradanjima manje izložene gradove i područja u unutrašnjosti Hrvatske. Gradovi na zapadnojadranskoj obali kao mjesta iseljavanja i djelovanja iseljenika s hrvatskih područja, pritom su promatrani gotovo isključivo kao mjesta useljavanja stanovnika dalmatinskih, istarskih i primorskih gradova, iako je u njima, posebice u Mlecima, tijekom prošlih stoljeća zabilježen i nemali broj doseljenika iz unutrašnjosti Hrvatske. Upravo stoga, budući da su migracije iz Slavonije na suprotnu obalu Jadrana (posebice u Mletke) još otvoreno i izazovno istraživačko pitanje, problematika iseljavanja, prisutnosti i djelovanja slavonskih iseljenika u Mletke od XV. do XVII. stoljeća predstavlja poseban izazov i zanimljiv prilog poznavanju (kasno)srednjovjekovne povijesti toga kraja.

U spisima koji su predmet ove istraživačke raščlambe iseljenici s onodobnog područja Slavonije označavaju se poglavito vlastitim i očevim imenom. Kao što je to uobičajen slučaj kod bilježenja stanovnika Mletaka u tom razdoblju, te posebice u primjerima navođenja doseljenika iz udaljenih krajeva, gotovo nikada ne bilježimo njihova prezimena. Uz imena bilježimo oznaku grada iz kojega useljenik dolazi, a u ovom istraživanju izriječno se kao mjesto podrijetla bilježi samo grad Požega (*Posega*, *Poxega*). Osim spominjanja imena grada Požege, najveći dio iseljenika u vrelima je zabilježen oznakom širega područja (*de partibus Ungarie*, *Ongaria*, *Ungeria*, *Ungheria*,

Ungaro, Panonia). U širem smislu, riječ je o prostoru koji je u prošlosti, a poglavito u promatranom razdoblju (XV.–XVI. st.) u svom državno-političkom sastavu uključivao i znatan dio Slavonije, ali i prostor Erdelja (Sedmogradske). Useljenici koji se u mletačkim vrelima navode nekom od spomenutih oznaka zasigurno su jednim dijelom pripadali hrvatskom etnicitetu koji je obitavao na tim prostorima. Na osnovi konkretnih podataka iz izvora (oporučnih spisa) nije moguće pobliže utvrditi mjesto podrijetla odnosno nacionalni identitet svih useljenika. Stoga ću se u ovom radu poglavito služiti podacima koji se odnose na one useljenike koji su – prema podacima sadržanim u dokumentima – podrijetlom najvjerojatnije bili vezani uz današnji prostor Slavonije.

Doseljenici podrijetlom s istočnojadranske obale i iz unutrašnjosti najvećim su dijelom pripadali nižem i srednjem društvenom sloju (pučani). Zanimanja koja su obnašali prvenstveno su se odnosila na društveno manje cijenjene i ekonomski ne isuviše isplative djelatnosti u pomorstvu (mornari, barkarioli i sl.), sitnom obrtu i trgovini, a velikim su dijelom bili i zaposleni u mletačkom Arsenalu – tada zasigurno jednom od najvećih vojnih kompleksa na Sredozemlju, gdje su tijekom svih stoljeća obnašali za Prejasnu Republiku uvijek prijeko potrebne službe graditelja brodova, drvodjelaca, zidara i sl. U oporukama useljenika kojima je kao mjesto podrijetla izrijekom spomenut grad Požega, zanimanje nije uvijek precizno navedeno, ali se ono, na osnovi sadržaja dokumenta, u nekim primjerima može prilično pouzdano pretpostaviti. Stoga, poput većine ostalih hrvatskih useljenika, i Požežane možemo ubrojiti u društveni sloj manje imućnih pučana, ponajviše zaposlenih u nekim obrtničkim zanimanjima (građevinski poslovi, tekstilne djelatnosti), u pomorstvu (mornari), kao i u svojstvu kućne posluge (služinčad, dojilje) u nekima od mletačkih plemićkih ili građanskih obitelji.⁴

Nešto više konkretnijih podataka o zanimanjima bilježimo u primjeru skupine slavonskih useljenika označenih u vrelima *de partibus Ungarie*. Prednjače obrtničke djelatnosti, posebice one tekstilnoga (suknari, tkalci, krojači)⁵ i građevinsko-tesarskog (drvodjelci) karaktera.⁶ Obrtničke djelatnike slijede trgovci, najčešće stalno nastanjeni u gradu na lagunama. Poglavito je riječ o trgovcima skromnoga kapitala i suženih poslovnih veza. Mjesto njihova stalnog boravka isključivo je grad u koji su se uselili, a poslovanje im je pretežito ograničeno na (pre)prodaju vlastitih ili otkupljenih proizvoda. U izvorima se njihovo poslovanje označava trgovinom »na sitno«, katkad uz isticanje vrste proizvoda čijim se trgovanjem bave ti skromni poduzetnici (npr. trgovci vo-

⁴ Steffanus condam Pauli de Posega murarius (ASV, NT, b. 734, br. 232, 12. VII. 1422); Mihovil iz Požege obnaša vjerojatno istu službu kao i njegov imenjak, mornar Mihovil iz Stona (ASV, NT, b. 300, br. 128, br. 128, 15. IX. 1457), a isti je slučaj i sa Franjom iz Požege, prijateljem modruškog useljenika, mornara Jurja Ivanovog (ASV, NT, b. 300, br. 124, 21. V. 1464). Adrijana, udovica Barnabe iz Požege, služavka je u kući mletačkog trgovca Petra de Bezis (ASV, NT, b. 875, br. 158, 31. X. 1479), a supruga Franje iz Požege po imenu Brigita Alnevora dojilja je u kući Mlečanina Matije dalla Torre (ASV, NT, b. 439, br. 159, 29. V. 1576).

⁵ Petrus condam Iohannis Ungaris texarius pannorum (ASV, NT, b. 272, br. 587, 27. IV. 1502); Pietro Ongaro sartor (ASV, NT, b. 224, br. 1531, 19. X. 1528); Francesco Ongarin telariol (ASV, NT, b. 842, br. 505, 29. VII. 1588).

⁶ Ana relicta condam magistro Martino de Ongaria marangoni (ASV, NT, b. 958, br. 39, 10. VII. 1497); Georgius condam Ladislavi de Ungheria ligator (b. 360, br. 18, 11. IV. 1474).

ćem – *frutarioli* i sl.).⁷ Nadalje, useljenici *de partibus Ungarie* u mletačkim se vrelima bilježe kao uposlenici u nekim posebnim oblicima uslužnih (poluobrtničkih) djelatnosti (mlinari, kuhari)⁸ te kao obnašatelji vojnih službi i duhovnih zvanja. Kada je riječ o useljenicima zabilježenim u vojnoj službi, primjećujemo da je riječ o razmjerno često spominjanom zanimanju topnika (*bombardiere*), ali i o vrlo rijetko zabilježenoj (kada je riječ o useljenicima s istočnojadranske obale) službi vojnog opskrbnika, u konkretnom slučaju privremeno smještenog u mletačkom vojnom uporištu u Padovi.⁹

Duhovne osobe nevelika su skupina u sveukupnom omjeru doseljenika s ovih prostora u Mlecima. Prije svega je riječ o svećenicima, župnicima tamošnjih crkava, koji veći dio života provode stalno nastanjeni u gradu na lagunama.¹⁰ Naposljetku, među duhovne osobe možemo svrstati i pripadnice trećoretkinja Sv. Franje (picokare) kojima su pripadale žene, pristupajući tom laičkom redu najčešće u doba svoga udovištva.¹¹ Nositelji pomorskih zanimanja (kapetani, paruni brodova, mornari, veslači, brodari i sl.) uglavnom su bili useljenici podrijetlom s obalno-otočnih dijelova istočnojadranske obale. Useljenici iz unutrašnjosti u tim se zanimanjima spominju tek pokojim pojedinačnim primjerom.¹² Naposljetku, u umjetničkim zanimanjima bilježimo tek pokoji pojedinačni primjer.¹³

Zbirno raščlanjujući razdiobu slavonskih useljenika prema njihovu profesionalnom djelovanju, zapažamo veliku podudarnost s hrvatskom useljeničkom skupinom. Posebno je to izraženo u skupini obrtničkih i trgovačkih zanimanja, učestalo prisutnih u strukturi useljenika sa širem prostora istočnojadranske obale. Njihova uključenost u duhovna zvanja i crkvene službe, vojne postrojbe te umjetnička zanimanja omjerom također odgovaraju ukupnoj strukturi zanimanja hrvatskih useljenika u gradu na lagunama.

Podatak koji nam je također važan za istraživanje nazočnosti i uklapanja useljenika u novu sredinu odnosi se na mjesta njihova svakodnevnog obitavanja. U mletačkim se vrelima mjesto stanovanja označava bilježenjem župe (*confinio, contrada*) unutar jednoga od šest gradskih predjela (*sestiere*). Predio Castello, kao jedan od prvih napučenih i urbanističkom regulacijom Republike zahvaćenih predjela, svojim je povoljnim smještajem neposredno uz dugu i za pristajanje brodova iznimno pogodnu obalu (*Riva degli Schiavoni*) predstavljao mjesto gdje su, posebice u XV. i XVI. stoljeću, Hrvati najčešće zabilježeni. Iseljenici iz Požege nisu u potpunosti, kao što je to ponajviše slučaj s doseljenicima iz dalmatinskih gradova, mjestom stanovanja vezani uz predio

⁷ Battista Ongaretto condam Santo frutariol (ASV, NT, b. 437, br. 83, 16. VI. 1686); Nicolò condam Paolo Ongaretto frutariol (ASV, NT, b. 962, br. 355, 23. XII. 1610). Anzolo Ongaro spominje se kao trgovac-sitničar (marzer/marcer). Kao i drugi mletački trgovci, djeluje pod vlastitim zaštitnim znakom svoje djelatnosti (firma) *al Insegna delle Tre corone* (ASV, NT, b. 332, br. 11, 17. X. 1636).

⁸ Johannes Ungari choquo (ASV, NT, b. 1136, br. 137, 17. VII. 1468); Steffano Ongaro molinario (ASV, NT, b. 911, br. 569, 17. III. 1460).

⁹ Nicolò Ongaro bombardier (ASV, NT, b. 1084, br. 116, 23. V. 1508); Anzola relicta Piero Ongaro provisionado a la camera di Padua (ASV, NT, b. 653, br. 58, 3. X. 1545).

¹⁰ Jacopo de Hungaria prete in ecclesia S. Moisè (ASV, NT, NT, b. 478, br. 286, 2. XII. 1568).

¹¹ Sorore Anna de partibus Ungarie (ASV, NT, b. 958, br. 197, 23. II. 1507).

¹² Helena Schiavona relicta condam Zorzi Ongaro barcarol (ASV, NT, b. 616, br. 143, 24. V. 1574).

¹³ Primjerice: magister Antonius Ongarus aurifex (ASV, NT, b. 829, br. 10, 15. VII. 1475).

Castello, te tako u njegovim župama bilježimo samo jedan primjer. Riječ je o Petru, stanovniku župe S. Pietro di Castello¹⁴ (katedrala Venecije do 1807), koja je tijekom svih prošlih stoljeća bila mjestom najintenzivnije prisutnosti hrvatskih doseljenika. U središnjem gradskom predjelu S. Marco, bilježimo, za razliku od predjela Castello, više primjera prisutnosti požeških doseljenika. Riječ je o župama S. Juliano i S. Geminiano¹⁵ u kojima je, kao i u mnogim drugim župama tog predjela, tijekom prošlih stoljeća također bio prisutan nemali broj iseljenika podrijetlom s hrvatske obale i unutrašnjosti. U predjelu Cannareggio, smještenom nešto podalje od samoga gradskog središta, rjeđe se bilježe useljenici iz dalmatinskih gradova. Nasuprot tome, doseljenici podrijetlom iz nemletačkih dijelova Hrvatske (Dubrovnik, Ston, Senj, Primorje, Zagreb), česti su stanovnici tamošnjih župa. Mjesto obitavanja Požežana su bile župe S. Canciano i SS. Apostoli.¹⁶ Od drugih mletačkih predjela u kojima bilježimo doseljenike iz Požege izdvaja se još predio S. Croce¹⁷.

Kada je riječ o useljenicima koje smo u ovom radu označili imenom *de partibus Ungarie*, vrela pokazuju da u Mlecima obitavaju poglavito unutar tri gradska predjela: središnjem (S. Marco), istočnom (Castellu) i sjevernom (Cannaregiu). Ako to usporedimo s istovrsnim podacima koji se odnose na useljenike iz drugih dijelova istočnojadranske obale, zapažamo očitu podudarnost. U svim slučajevima primjetna je grupiranost doseljenika u istim gradskim predjelima, te – unutar samih predjela – u točno određenim župama. Tako je primjerice u predjelu S. Marco najčešće spominjano mjesto njihova obitavanja župa S. Moisé.¹⁸ Unutar istog predjela učestalije se spominje još i župa S. Maria Zobenigo,¹⁹ a druge župe rjeđe.²⁰ Kada je riječ o predjelu Castello primjetno je da se učestalošću spominjanja posebno ne izdvaja nijedna župa.²¹ Sličnim omjerom kao i u primjeru Castella, tu skupinu useljenika bilježimo i u župama diljem predjela Cannaregio, a prednjače župe S. Felice i S. Marcuola, dok se župe S. Canciano, S. Marciliano i S. Sofia spominju u manjem broju primjera.²²

¹⁴ Petrus de Posega de Ongaria de confinio S. Pietro di Castello (ASV, NT, b. 739, br. 21, 30. VIII. 1440).

¹⁵ Steffanus condam Pauli de Posega de confinio S. Juliani (ASV, NT, b. 734, br. 232, 12. VII. 1422); Georgius de Posega de Rochus de confinio S. Geminiani (ASV, NT, b. 876, br. 362, 6. XI. 1482).

¹⁶ Andriana relicta condam Barnaba de Poxega de confinio S. Canciani (ASV, NT, b. 875, br. 158, 31. X. 1479); Domenigho de Polo de Poxega de contrada SS. Apostoli (ASV, NT, b. 752, br. 55, 15. IX. 1439).

¹⁷ Domenigho de Poxega sta a S. Cassan (ASV, NT, b. 752, br. 55, 15. IX. 1438).

¹⁸ Isabeta d'Ungheria de contrada S. Moisé (ASV, NT, b. 911, br. 190, 2. III. 1473); Belatus de Ungaria... in confinio S. Moysi (ASV, NT, b. 131, br. 108, 10. II. 1520).

¹⁹ Primjerice: Martino Ungaro de confinio S. Maria Iubenigho (ASV, NT, b. 50, br. 8, 23. II. 1494); Steffanus dictus Ungarus de confinio S. Maria Jubanico (ASV, NT, b. 337, br. 23, 10. VI. 1439).

²⁰ Primjerice: Petrus condam Iohannis Ungaris de confinio S. Angeli (ASV, NT, b. 272, br. 587, 27. IV. 1502); Stephanus de Ungeria filio ser Simonis de confinio S. Viti (ASV, NT, b. 369, br. 146, 3. X. 1423).

²¹ Anastasia relicta Antonii de Ungaria de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 1195, br. 3, 22. VI. 1439); Iohannes Ongaro de confinio S. Severi (ASV, NT, b. 742, br. 48, 11. I. 1507); Georgius condam Ladislavi de Ungheria de confinio S. Marina (ASV, NT, b. 360, br. 18, 11. IV. 1474); Francesco Ongarin de contrada S. Provolo (ASV, NT, b. 842, br. 505, 29. VII. 1588); Iohannes de Ungaro de confinio S. Petri de Castello (ASV, NT, b. 576, br. 315, 29. V. 1449).

²² Primjerice: Franceschina relicta Nicolò Ongaretto de contrada S. Marcuola (ASV, NT, b. 961, br. 189, 1. VII. 1613); Battista de Antonio Ongaro de contrada S. Marcilian (ASV, NT, b. 507, br. 7, 26. III. 1525);

U odnosu na tri spomenuta predjela, useljenike *de partibus Ungarie* nalazimo u drugim »šestinama« grada znatno manje, pri čemu nešto većim brojem primjera ipak odskaače predio Dorsoduro²³.

Sveukupno promatrajući raspoložive podatke, primjećujemo da je razdioba slavonskih iseljenika prema mjestu stanovanja u velikoj mjeri podudarna s ostalim hrvatskim useljenicima. Posebice se to odnosi na predjele Castello i S. Marco, u prošlosti najčešćim odredištima stanovanja i obavljanja profesionalne djelatnosti istočnojadranskih useljenika. Kao zanimljivost potrebno je spomenuti i izrazitu prevagu predjela »s gornje strane« Canala Grande (S. Marco, Castello, Cannaregio) u ukupnoj strukturi njihova mjesta stanovanja. Sve navedene činjenice upućuju na mnoga dodirna obilježja slavonskih iseljenika i ostalih useljeničkih skupina podrijetlom s istočnojadranske obale.

Poput ostalih iseljenika iz hrvatskih krajeva, i Slavonci su najčešće u grad na lagunama odlazili trajno, ondje započinjali novi život, zasnivali obitelji, zapošljavali se i s vremenom sve manje održavali veze s rodnim krajem. Život u obitelji, rodbinske i prijateljske veze, susjedstva, poznanstva, druženje unutar profesionalne djelatnosti, povezanost sa sunarodnjacima i starosjediocima, bile su temeljne navike i potrebe svakog našeg useljenika. Oporučni spisi sadrže mnogobrojne podatke o svakodnevnim komunikacijama, kretanjima i druženjima oporučitelja te su nam nezaobilazno vrela za proučavanje te važne sastavnice života iseljenika. Raščlamba podataka sadržanih u oporukama pokazuje da je većina te skupine useljenika u bračnom odnosu te su njihovi supružnici odnosno supružnice također stanovnici grada na lagunama. Manji broj dokumenata ne spominje bračni status doseljenika te je najvjerojatnije riječ o samcima ili (češće) udovicama ili udovcima koji su bez bračnog sudruga ostali u posljednjim godinama života. Naposljetku, kada je riječ o doseljenicima ili doseljenicima starije životne dobi, primjetno je da se uglavnom spominju kao udovice ili udovci. Za nas su zasigurno najzanimljiviji useljenici koji u Mletke dovode ili ondje zasnivaju obitelj koja će predstavljati prvi i osnovni krug njihova svakidašnjega privatnoga života. Iako dokumenti ne sadrže redovito podatak o mjestu podrijetla supruga ili supružnice useljenice/ka, već je i na manjem uzorku vidljivo da su brakovi često sklapani s osobama podrijetlom s istočnojadranskog prostora. Tako se u primjerima useljenika *de partibus Ungarie* kao mjesto podrijetla supružnika spominju gradovi Split i Bar te, u jednom slučaju, neodređena oznaka *de Schiavonia*²⁴.

Članovi najužega obiteljskoga kruga navode se kao osobe od najvećeg oporučiteljeva povjerenja te im se povjereva izvršenje njegovih odredaba. Supruga odnosno

Isabeta Ungara de confinio S. Sofia (ASV, NT, b. 875, br. 90, 16. I. 1498); Maria relictă Georgii Ungari de confinio S. Canciani (ASV, NT, b. 870, br. 316, 8. V. 1464); Helena Schiavona relictă condam Zorzi Ongaro de contrada S. Felise (ASV, NT, b. 616, br. 143, 24. V. 1574).

²³ Anzola relictă Piero Ongaro del confinio S. Barnaba (ASV, NT, b. 653, br. 58, 3. X. 1545); Betta fu fia condam Paolo Ongaro de contrada S. Pantaleon (ASV, NT, b. 961, br. 167, 26. II. 1583); Cypriana condam Iohannis zagi de partibus Ungarie de confinio S. Gregorii (ASV, NT, b. 958, br. 191, 5. VI. 1512).

²⁴ Helena Schiavona relictă condam Zorzi Ongaro (ASV, NT, b. 616, br. 143, 24. V. 1574); Maria relictă Georgii Ungari et sposa Damiani de Antibarò (ASV, NT, b. 870, br. 316, 8. V. 1464); Veronica condam ser Luce de Spalato et uxor Nicolai condam ser Martini Ungari (ASV, NT, b. 42, br. 10, 30. VII. 1516).

suprug, punoljetna djeca, braća ili sestre, uglavnom su imenovani pri razdiobi oporučiteljevih dobara te se među njima obično nalazi glavni nasljednik cjelokupne njegove imovine.²⁵ Drugim, mahom daljim članovima rodbine, također se ostavlja manji dio pokretnih dobara, prije svega određen novčani iznos, dijelovi pokućstva ili odjeće.

Prijatelji i poznanici idući su, također nezaobilazan krug svakodnevne komunikacije hrvatskih iseljenika u mletačkoj sredini. Oni se bilježe kao izvršitelji posljednje oporučiteljeve volje, svjedoci pri sastavljanju i potpisivanju oporuke te kao uživaoci dijela oporučiteljeve imovine. Najčešće je riječ o osobama sličnoga društvenog statusa (pučani), skromnih ili srednjih imovnih mogućnosti, koji prebivaju u istim ili obližnjim predjelima (Castello) i župama te obavljaju sličnu profesionalnu djelatnost. Osim poznanika iz Mletaka ili nekih drugih talijanskih gradova, u svojstvu izvršitelja oporuke i svjedoka prilikom njezina sastavljanja u oporukama doseljenika podrijetlom iz Požege spominju se i njihovi bivši sugrađani. Tako se, primjerice, u oporuci Dominika Polovog kao jedan od izvršitelja njegove posljednje volje navodi i njegov imenjак i sugrađanin, stanovnik predjela s. Croce²⁶. Svojih prijatelja i poznanika oporučitelji se rado prisjećaju i prilikom raspodjele svoje imovine, te im se redovito ostavlja poneki predmet iz pokretnih dobara ili određena novčana svota²⁷. Požežani se bilježe u različitim svojstvima u oporukama doseljenika iz različitih dijelova hrvatske obale i unutrašnjosti. Tako je Požežanin Petar zajedno s Modrušaninom Pavlom Jurjevim svjedok prilikom sastavljanja oporuke Klare, supruge Šimuna iz Zagreba²⁸, dok je Mihovil iz Požege izvršitelj oporuke Klare, supruge mornara Mihovila iz Stona. U skladu s onodobnom tradicijom darivanja izvršitelja oporuke, Klara ostavlja Požeženinu Mihovilu neveliku svotu od 30 solida²⁹. U jednakom svojstvu izvršitelja oporuke i uživaoca bilježimo i Franju iz Požege koji je, zajedno s Ivanom Grandom iz Pule, izvršitelj posljednje volje Jurja pok. Ivana iz Modruša, mornara i stanovnika mletačke župe S. Giovanni Novo u predjelu Castello. Juraj u svojoj oporuci izričito navodi da mu je Požežanin Franjo blizak prijatelj i kum, te mu u znak prijateljstva ostavlja šest dukata³⁰.

²⁵ Georgius de Posega de Rochus: Solum fideicommissarium et residuarium instituo fratrem Petrum ordinis predicatorum filium meum. Omnia vero bona dimitto fratri Petro filio meo dilecto (ASV, NT, b. 876, br. 362, 6. XI. 1482); Nicolò de Posega: Lasso sola commissaria Antonia mia moier e herede di tutti li miei beni; Antonia moier Nicolò de Posega: Solo commissario e herede marido mio Nicolò (ASV, NT, b. 752, br. 62, 27. III. 1431).

²⁶ Domenigho de Polo de Poxega: Commissarii siano ser Franceco sartor sta a S. Marcilian e Domenigho de Poxega che sta a S. Cassan (ASV, NT, b. 752, br. 55, 15. IX. 1438).

²⁷ Steffanus condam Pauli de Posega: Item dimitto dicto magistro Jacobo commissario meo per suo labore ducati doi auri (ASV, NT, b. 734, br. 232, 12. VII. 1422); Domenigho de Polo de Poxega: Lasso a Chade sta di me ducati tre (ASV, NT, b. 752, br. 55, 15. IX. 1438).

²⁸ Clara uxor Simonis de Zagabria: testes: Paulus Georgii de Modrussa, Petrus de Posega de Ongaria, Jacobus condam Francisci omni de S. Pietro de Castello (ASV, NT, b. 739, br. 21, 30. VIII. 1440).

²⁹ Chiara uxor Michaeli de Stagno marinaro de S. Pietro de Castello: Commissari ... et Michael de Posega; Item dimitto pro quolibet commissario soldos 30 (ASV, NT, b. 300, br. 128, 15. IX. 1457).

³⁰ Georgius condam Iohannis de Modrussa marinarus de S. Iohannis Novo: Commissarii siano Francisco de Posega compater meus e Iohanne Grando de Pola; Item dimitto pro quolibet commissario ducati sei (ASV, NT, b. 300, br. 124, 21. V. 1464).

Posebnu skupinu osoba s kojom je dio useljenika živio u Mlecima te koja, usprkos nižem društvenom statusu i neimućnosti, čini sastavni dio privatnoga života svake takve obitelji, predstavlja kućna posluga (*ancilla, massera, baila*). Posluga se uglavnom javlja uz nešto imućniji ili srednji sloj useljenika. Poglavitno je riječ o ženama, često podrijetlom iz sredina bliskih useljeniku u čijoj obitelji žive i djeluju. U oporukama slavonskih iseljenika rijetko se spominja kućna posluga. Njima se, u skladu s onodobnim običajima, ostavlja manja novčana svota i(li) poneki predmet iz pokretne imovine³¹.

Promatrajući u cjelini rezultate istraživanja iznesenog u ovom odlomku, moguće je primijetiti kako su u nizu primjera prisutni konkretni oblici povezanosti između pripadnika useljenika s onodobnog područja Slavonije i članova useljeničkih skupina iz drugih krajeva istočnoga Jadrana. Mješoviti brakovi, prijateljske i poslovne veze, primjeri zavještanja imovine, imenovanja izvršiteljima oporuka ili svjedočenje pri njezinu sastavljanju, prepuni su konkretnih primjera u kojima se kao sudionici navode osobe podrijetlom s hrvatskoga državnog ili etničkog prostora. Takvi nam podaci, nadovezujući se na prethodna saznanja sadržana u dokumentima, zorno svjedoče o bliskoj povezanosti pripadnika hrvatske iseljeničke zajednice.

Vjerski život i veze s crkvenim ustanovama (crkve, samostani, bratovštine, hospitali) i duhovnim osobama (svećenici, redovnici) također su nezaobilazan dio svakodnevnoga života ljudi prošlih stoljeća. U oporukama slavonskih iseljenika prvi podatak koji ukazuje na njihov odnos prema mletačkim vjerskim ustanovama odnosi se na određivanje mjesta pokopa, što je često ujedno i važan izvor i indikator mjesta njihova obitavanja. Sukladno mjestu stanovanja tih iseljenika, groblja i grobnice koja oporučnom odredbom imenuju mjestima svojega pokopa poglavito se nalaze u župama predjela S. Marco (spominju se crkve S. Felice, S. Moisè, S. Maria della Carità i S. Steffano³²) i Castello (spominju se dominikanske crkve i samostani S. Domenico, SS. Giovanni e Paolo i S. Iseppo te franjevačka crkva S. Francesco della Vigna³³). Od crkava i samo-

³¹ Veronica uxor Nicolai condam Martini Ungari: Item dimitto Marie de Brixia ancille mee unum meum investimentum de sarzia roana et meum vardecuor votus de bianchero (ASV, NT, b. 42, br. 10, 30. VII. 1516); Helena Schiavona relicta condam Zorzi Ongaro: Zuana de Ragusa che me governava voglio esser sia sadisfatta della servitù me haverà fatta et de più lasso a essa ducati doi oltre la sua mercede et per caso di Zuana non me servisse alla malatia voglio che essa non habbia essi ducati doi (ASV, NT, b. 616, br. 143, 24. V. 1574); Adriana relicta condam Barnaba de Poxega: Lasso Paolo famulo meo ducati quattro (ASV, NT, b. 875, br. 158, 31. X. 1479).

³² Ana relicta Petri Ungari: Corpo mio ... sia sepolto in S. Stephano (ASV, NT, b. 270, br. 72, 7. VII. 1505); Helena Schiavona relicta Zorzi Ungaro: Item voglio che esso mio commissario me faccia sepelir in una cassa nella chiesa de S. Felise (ASV, NT, b. 616, br. 143, 24. V. 1574); Jacopo de Hungaria: ... sepelire a S. Moyse (ASV, NT, b. 478, br. 286, 2. XII. 1568); Isabeta d'Ungheria: ... sepelire a S. Maria della Carità (ASV, NT, b. 911, br. 190, 2. III. 1473).

³³ Ana olim filia condam Blasii de partibus Ungarie: ... sepelire in S. Domenico (ASV, NT, b. 958, br. 13, 23. II. 1507); Georgius condam Ladislavi de Ungheria: ... sepelire in scola S. Ursola in S. Iohanne et Paoli (ASV, NT, b. 360, br. 18, 11. IV. 1474); Georgius de Posega: Corpus meum sepelire apud monasterium S. Iohannis e Pauli, (ASV, NT, b. 876, br. 362, 6. XI. 1483); Nicolò condam Paolo Ungaretto: ... sepelire a S. Iseppo (ASV, NT, b. 962, br. 355, 23. XII. 1610); Paola uxor Iohannis Ongari: ... sepelire ad S. Francesco a Vinea (ASV, NT, b. 742, br. 48, 11. I. 1507).

stana koji se nalaze izvan spomenutih predjela, izrijekom se navode i samostanske crkve S. Maria del Carmelo i S. Maria Servorum³⁴.

U svezi s prethodnim odredbama je i običaj slanja jedne ili više osoba u hodočasnička stjecišta u Mlecima ili izvan njih, a u kojima se na točno propisane dane udjeljivao oprost hodočasnicima. U oporukama slavonskih iseljenika najčešće se spominju ova mletačka hodočasnička stjecišta: crkve S. Pietro di Castello, S. Croce, S. Trinità i S. Laurentio. U oporukama bilježimo i odredbu da se nakon njihove smrti »za spas duše« hodočasti u glasovita talijanska svetišta u Loretu, Asizu i Rimu³⁵.

Obraćanje crkvama, samostanima, bratovštinama i hospitalima putem razdiobe različitih legata uobičajen je čin kojim se pojedinac nastojao iskusiti pred Bogom. U oporukama slavonskih iseljenika obdarivanje mletačkih crkava i samostana nije često te je najčešće riječ o ustanovama smještenim u župama njihova obitavanja. U primjeru doseljenika iz Požege obdarivanje vjerskih mletačkih ustanova bilježimo u oporuci Dominika Polovog koji nevelike novčane svote od jednoga odnosno tri dukata ostavlja crkvama S. Salvador (predio S. Marco) i S. Cassian (predio S. Croce). Isti oporučitelj jedini je doseljenik iz Požege u čijoj oporuci nalazimo i podatak o darivanju mletačkih bratovština. Riječ je o bratovštini krojačkih obrtnika (*Scuola di sartori*), kojoj je najvjerojatnije pripadao i sam³⁶. Kao zaseban oblik upućivanja legata u nabožne svrhe je i određivanje dijela imovine za spas pokojnikove duše (*pro anima mea*). Tom formulacijom, karakterističnom za notarske isprave cjelokupnoga zapadnoeuropskog svijeta, dio ostavštine se upućuje nekoj od crkvenih, napose karitativnih ustanova, koje su dužne imovinu raspodijeliti najugroženijim članovima društva (siromasima, bolesnicima, nezakonitoj djeci u sirotištu, za miraz siromašnim djevojkama i sl.). Kada je riječ o oporučiteljima *de partibus Ungarie*, u kontekstu darivanja mletačkih vjerskih ustanova bilježimo samo nekoliko konkretnih primjera. Tako primjerice Stjepan Šimunov dariva crkvi S. Vito četiri lire za služenje misa zadušnica u dotičnoj crkvi, a Jacopo de Hungaria ostavlja za potrebe gradnje crkve S. Moisè petnaest dukata te četiri dukata za kaptol crkve S. Salvador.³⁷ Sve navedene crkve, potrebno je naglasiti, smještene su u središnjem gradskom predjelu S. Marco – jednom od češćih mjesta obitavanja hrvatskih iseljenika.

U oporukama slavonskih iseljenika često su zapisana i darivanja mletačkih hospitala – ustanova koje su se osnivale i djelovale pod patronatom mletačke vlasti (*Iuspatronato dogale*), crkvenih i samostanskih ustanova, bratovština, ali i uglednih

³⁴ Teodora relicta Martini Ungari: ... sepelire in scole S. Maria in ecclesia Carmelitanorum (ASV, NT, b. 825, br. 241, 21. VIII. 1485); Veronica uxor ser Nicolai condam ser Martini Ungari: Tumulari in monasterio S. Maria Servorum in archa (ASV, NT, b. 42, br. 10, 30. VII. 1516).

³⁵ Dominigho de Polo de Poxega: .. mandare una persona a Roma et quel ebbi ducati cinque (ASV, NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438); Cypriana condam Iohannis de partibus Ungarie: ... mitatur Romam et Asisi (ASV, NT, b. 958, br. 191, 5. VI. 1512); Steffanus Iohannis Ongarus: ... mittere una persona a S. Maria de Loreto. Item dimitto ducati tre pro fabrica ecclesie S. Maria de Loreto (ASV, NT, b. 1136, br. 198, 28. XII. 1477).

³⁶ Dominigho de Polo de Poxega: Lasso alla scuola di sartori ducati doi; e sia dar ducati tre a S. Cassian; Lasso a S. Salvador ducato uno (ASV, NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438).

³⁷ ASV, NT, b.369, br. 146, 3. X. 1423; ASV, NT, b. 478, br. 286, 2. XII. 1568.

mletačkih patricijskih ili građanskih obitelji. Iako je u gradu svetoga Marka u prošlosti djelovao velik broj hospitalia različita podrijetla i patronata, kao i nejednaka trajanja i značaja, u legatima se najčešće spominje i obdaruje nekoliko najpoznatijih (S. Antonin ili Ospedale dei Marinai, Ospedale degli Incurabili, SS. Giovanni e Paolo, S. Maria della Pietà, S. Maria di Nasareth i Zitelte)³⁸. U svezi s darivanjem nabožnih i karitativnih ustanova su i legati upravljani siromašnim članovima župe, posebice siročadi i nezbrinutim djevojkama iz siromašnih obitelji. Njima se dariva manji novčani iznos ili, ako oporučitelj nema bližih članova obitelji i rodbine, katkad i sveukupna imovina³⁹.

Osim darivanja mletačkih crkvenih ustanova, u oporukama slavonskih iseljenika spominju se i legati namijenjeni duhovnim osobama, najčešće svećenicima i redovnicima tamošnjih crkava i samostana koje su oni tijekom svoga života poznavali i s kojima su održavali bliskije kontakte. Duhovne osobe nerijetko su prisutne i kao svjedoci prilikom sastavljanja oporuke, pri čemu je ponajprije riječ o svećenicima crkava koje su se nalazile u blizini mjesta obitavanja doseljenika⁴⁰. U primjeru doseljenika Požežana ostavštinu crkvenim osobama u Veneciji bilježimo u oporuci već spomenutog Dominika Polovog, stanovnika župe SS. Apostoli u predjelu Cannaregio, koji neveliku svotu od dva dukata namjenjuje svećeniku istoimene župne crkve tog dijela Mletaka⁴¹.

U sklopu promatranja duhovnoga života slavonskih iseljenika nužno je spomenuti i njihov odnos prema tamošnjoj hrvatskoj bratovštini Sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni, Scuola dei SS. Giorgio e Trifone, Scuola Dalmata*). Utemeljena 1451. kao mjesto okupljanja i druženja useljenika sa širega prostora mletačkih stečevina na istočnom Jadranu, bratovština je tijekom svih stoljeća opstojnosti Serenissime predstavljala važno mjesto integracije dalmatinskih, ali i useljenika iz drugih dijelova istočnojadranske obale i unutrašnjosti⁴². Raščlambom spisa koji se odnose na povijesni razvoj hrvatske nacionalne udruge primjećujemo da su njezino članstvo – osim najčešće

³⁸ Beta fu fia condam Paolo Ongaro: Ducati 5 a s. Zuane Polo e alli Incurabili (ASV, NT, b. 961, br. 167, 26. II. 1583); Maria relicta Georgii Ungari: Item dimitto hospedale pietatis ducatum unum (ASV, NT, b. 870, br. 316, 8. V. 1464); Pietro Ongaro: Ducati 10 al hospedale de S. Zuane Polo e ducati 10 alli Incurabili (ASV, NT, b. 224, br. 1531, 19. X. 1528); Steffanus Iohannis Ongarus: Hospedale S. Antonio, S. Nasareth e Pietatis ducatum unum (ASV, NT, b. 1136, br. 198, 28. XII. 1477).

³⁹ Primjerice: Cypriana condam Iohannis de partibus Ungarie: Residuum bonorum dimitto pro pauperes Christi in S. Danielis (ASV, NT, b. 958, br. 191, 5. VI. 1512); Maria relicta Georgii Ungari: Residuum dimitto inter pauperes Christi (ASV, NT, b. 870, br. 316, 8. V. 1464).

⁴⁰ Svećenik crkve SS. Apostoli Martin i S. Polo Matej svjedoci su prilikom sastavljanja oporuke Dominika Polovog (ASV, NT, b. 752, br. 55, 15. IX. 1438). Svećenik Jakov pok. Mihaela i Luka pok. Dominika iz Skadra svjedoci su Jurju Rokovom (ASV, NT, b. 876, br. 362, 6. XI. 1482). Đakon crkve S. Sofia Kristofor te svećenik crkve S. Geminiano Ivan svjedoci su Nikoli iz Požege (ASV, NT, b. 752, br. 62, 27. III. 1431). Svećenik crkve S. Anzolo Marko Meneghini svjedok je Stjepanu pok. Pavla (ASV, NT, b. 734, br. 232, 12. VII. 1422).

⁴¹ Domenigho de Polo de Poxega: Lasso ducati tre al piovan de SS. Apostoli (ASV, NT, b. 752, br. 55, 15. IX. 1438).

⁴² O osnutku i povijesnom razvoju bratovštine postoji opsežna literatura. Usporedi: G. Perocco, *Carpacio nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni*, Venezia, 1964; M. Muraro, *Scuola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone*, Venezia, 1967; N. Luković, »Bratovština bokeljskih pomoraca sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima«, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, sv. VI, Kotor, 1957, 33–43; Čoralić, 2001, 53–88, 215–262.

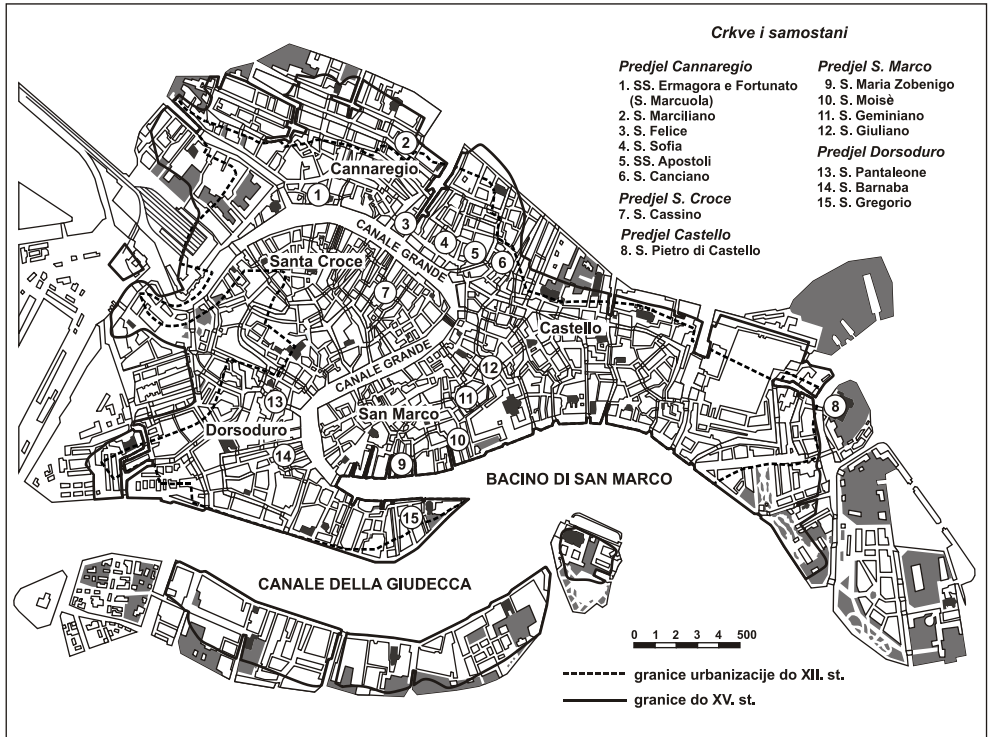
prisutnih Dalmatinaca, Bokelja i Istrana – činili i useljenici iz Bosne, ali i iz sjeverne Hrvatske i Slavonije. U oporukama useljenika *de partibus Ungarie* zabilješku o njihovoj povezanosti s hrvatskom bratovštinom nalazimo u dijelu koji se odnosi na pokop oporučitelja. U dva konkretna primjera bilježimo oporučiteljevu želju da mjesto pokopa bude crkva Sv. Ivana od Hrama ili Sv. Ivana Furlanskog (S. Zuane del Tempio ili S. Zuane dei Furlani) u sklopu koje se do 1551. (izgradnja zasebnog zdanja) nalazilo sjedište hrvatske bratovštine. U crkvi ivanovaca hrvatski su bratimi, osim svog oltara, raspolagali i grobnicama za pokop svojih preminulih članova⁴³.

* * *

Na kraju ovoga sažetog i gradivom zasigurno još nedovoljno iscrpljenog pregleda migracija, života i djelovanja iseljenika sa slavonskih prostora u Mlecima, moguće je izreći nekoliko općih zaključnih napomena. Prema raspoloživim podacima iz mletačkih pismohrana, iseljenici sa srednjovjekovnog područja Slavonije u vrelima se označavaju *de partibus Ungarie* ili imenovanjem konkretnoga grada. U potonjem slučaju jedini zabilježen primjer je grad Požega. Kada je riječ o iseljenicima nazivanim skupnom oznakom *de partibus Ungarie*, u ovom smo se prilogu služili poglavito onim dokumentima iz kojih je na osnovi njihova sadržaja razvidno kako je vjerojatno riječ o žiteljima današnjeg područja Slavonije te ih stoga (uvijek uz nužan oprez i ograde) možemo ubrojiti u pripadnike hrvatskoga iseljeničkoga korpusa u Mlecima. Podaci dobiveni raščlambom spisa vezanih za obje te skupine useljenika zorno svjedoče o velikoj podudarnosti s istovrsnim pokazateljima u ostalih pripadnika hrvatske iseljeničke zajednice. Tomu u prilog govori podudarnost vremenskog okvira iseljavanja (posebice razdoblje najučestalijih spominjanja u mletačkim vrelima – od druge polovice XV. stoljeća do konca dvadesetih godina XVI. stoljeća), okupljenost u tradicionalno Hrvatima najgušće naseljenim mletačkim predjelima (Castello, S. Marco), obavljanje gotovo istovjetnih profesionalnih djelatnosti (obrti, trgovina i dr.), kao i izrazita učestalost komunikacije (u svakodnevnom životu i na poslu) sa sunarodnjacima iz raznih hrvatskih krajeva. Svi navedeni pokazatelji, ovdje potkrijepljeni konkretnim arhivskim dokumentima, pokazuju kako i požeške iseljenike, ali i one označene možda nedovoljno preciznom definicijom *de partibus Ungarie*, možemo smatrati sastavnim dijelom hrvatskoga iseljeničkoga korpusa u Mlecima. Ujedno je to i prilog više upoznavanju bogatih i raznorodnih oblika povezanosti i prožimanja dviju jadranskih obala (i unutrašnjosti), ali i poticaj za neka druga, novim vrelima obogaćena, saznanja o ovoj istraživački zasigurno nedovoljno iscrpljenoj problematici.

⁴³ Blanca relictā Georgii Ungari: Corpus meum volo sepelire in ecclesia S. Iohannis a Templo Venetie (ASV, NT, b. 403, br. 55, 21. VII. 1496); Cypriana condā Iohannis de partibus Ungarie: Corpus meum volo sepelire ad ecclesiam S. Iohannis a Templo cioè in campo santo ipse ecclesie (ASV, NT, b. 958, br. 191, 5. VI. 1512).

Slika 1: Topografski razvoj mletačkih predjela prema razmještaju župnih crkava i samostana (tlocrt prema današnjem gradu)

Lovorka Čoralić

ON THE OTHER SIDE OF THE ADRIATIC: MIGRATIONS FROM SLAVONIA TO VENICE FROM THE 15TH TO THE 17TH CENTURY (THE EXAMPLE OF POŽEGA)

SUMMARY

On the basis of original material from the Venetian State Archives (notary testaments), the author describes the development of migration and the presence and activities of migrants from the area of mediaeval and early-modern Slavonia in Venice during the period from the 15th to the 17th century. According to data from Venetian notaries, emigrants from the area that Slavonia at the time included are designated as *de partibus Ungarie*, or by designation of a concrete town name. In the latter case, the only registered example is the town of Požega. When dealing with emigrants *de partibus Ungarie*, only those records were used from whose content it was clear that they related to persons from the present territory of Croatia, and thus it was possible to include these people among the members of the Croatian immigrant corpus in Venice. The paper further indicates the intensity of immigration of these people in various time periods, their occupations and places of residence in Venetian town districts and parishes, and also their everyday life among family, relations, friends and acquaintances. Special attention is given to forms of communication between Slavonian emigrants and emigrants originating from other parts of the Croatian state and ethnic territory of that time period. The author also presents indications on the religious life of the emigrants and their relationship to Venetian religious institutions and clergy, as well as their ties with the Croatian national confraternity St. George and St. Tripun (*Scuola degli Schiavoni*). Based on an overall examination of concrete archive documents, at the end of the paper the author concludes that emigrants from mediaeval and early modern Slavonia can be considered a component of the Croatian emigrant corpus in Venice during past centuries.

KEY WORDS: migration, Slavonia, Venice, Venetian Republic, Požega, national communities

Lovorka Čoralić

SUR L'AUTRE RIVE DE L'ADRIATIQUE : LES MIGRATIONS DE SLAVONIE VERS VENISE, DU 15ÈME AU 17ÈME SIECLE (L'EXEMPLE DE POŽEGA)

RESUME

Travaillant sur des documents authentiques (testaments notariés) des Archives nationales de Venise, l'auteur du présent article présente l'évolution des migrations de la Slavonie médiévale et des débuts des Temps modernes (15ème - 17ème siècle) et décrit la présence et l'activité de ces immigrés. D'après les données des archives vénitiennes, les immigrés originaires de Slavonie sont à cette époque désignés comme citoyens *de partibus Ungarie*, ou bien concrètement par le nom de leur ville, en l'occurrence Požega, seule localité à être mentionnée nominale. Concernant les immigrés *de partibus Ungarie*, l'auteur a exploité principalement les actes dont le contenu montre qu'il s'agit de personnes originaires de l'actuelle Slavonie, et qui peuvent donc être considérés comme appartenant à la communauté croate de Venise. La suite de l'article nous renseigne sur l'intensité de ce courant d'immigration au cours des siècles, les professions et les adresses de ces immigrés dans les quartiers et paroisses de Venise, ainsi que sur leur vie quotidienne, familiale, au sein de leur parenté, leurs amis et connaissances. L'auteur souligne particulièrement les formes de communication entre les immigrés de Slavonie et ceux d'autres régions du territoire national et ethnique croate de l'époque. L'auteur traite aussi la vie religieuse des immigrés et les relations qu'ils entretenaient avec les institutions religieuses et les ecclésiastiques de Venise, ainsi que les liens qui les unissaient à la confrérie croate de Saint-Georges-et-Tripun (*Scuola degli Schiavoni*). A l'issue d'une analyse complète de documents d'archives concrets, cet article aboutit à la conclusion que les immigrés originaires de la Slavonie médiévale et des débuts des Temps modernes peuvent être considérés comme faisant partie intégrante de la communautés des immigrés croates à Venise.

MOTS CLES: migrations, Slavonie, Venise, République vénitienne, Požega, communautés nationales